

נאום לרגל קבלת תואר לשם כבוד מהאוניברסיטה העברית

לעונג ולכבוד הוא לי לשאת דברים בפניכם היום כמקבל תואר דוקטור לפילוסופיה לשם כבוד מהאוניברסיטה העברית, וכבוד רב עוד יותר נפל בחלקי על שנתבקשתי לדבר בשם עמיתי המכובדים לקבלת התואר.

ברצוני לפתוח בברכות חמות לתלמידי התואר השלישי, המקבלים היום תואר דוקטור. הרווחתם ביושר את הברכות והאיחולים של כל הנוכחים כאן הודות למסירותכם והמאמץ שהקדשתם להשלמת עבודות הדוקטורט שלכם. אנו מאחלים לכם הצלחה, ברכה וסיפוק בדרככם המקצועית בעתיד. שאו ברכה בעמלכם.

במונחים של אירופה וארה"ב, זוהי אוניברסיטה צעירה. טקס ייסוד האוניברסיטה נערך בשנת 1925, ממש כאן במקום שבו אנו נמצאים, בנוכחותם של הלורד באלפור, הויקונט הראשון מאלנבי, הנציב העליון הרברט סמואל, חיים נחמן ביאליק, נחום סוקולוב, הרב קוק, הרב מאיר, וקהל רב של עשרת-אלפים איש. הציבור הרב שהתאסף כאן מעיד על החשיבות שייחסו אנשי הישוב והתנועה הציונית לבניית מה שנקראה בפייהם "האוניברסיטה של העם היהודי". האוניברסיטה כבר קנתה לעצמה גאוה היסטורית על מקומה החיוני בתולדות ישראל המודרנית, בתולדות העם היהודי, ובתולדות מאבקו המוצלח, אך המתמשך, לייסד מדינה מודרנית במולדת אבותינו.

לכל אחד ממקבלי התואר לשם כבוד כאן היה בעבר קשר קרוב לאוניברסיטה העברית, ולכל אחד מאיתנו, היום הזה מעלה זיכרונות, של תקופה, של עמיתים, של חברים. במקרה שלי, עולים בי זיכרונות אישיים מן פטינקין, נשיא האוניברסיטה בעבר, יורם בן פורת, גם הוא נשיא האוניברסיטה בעבר, ומיכאל ברונר, נגיד בנק ישראל לשעבר. ועבור רבים מאיתנו, מקום זה והאירוע הזה יתקשר תמיד עם דמותו של יצחק רבין, בנאום הר הצופים המפורסם שלו, בקבלו תואר לשם כבוד מהאוניברסיטה מיד בסיום מלחמת ששת הימים.

עבורי, הייתה האוניברסיטה העברית מיוחדת מאז ומתמיד. לאחר שסיימתי את לימודי בבית הספר לכלכלה של לונדון, הייתה זו האוניברסיטה שבה קיוויתי יותר מכול ללמד. כעבור כמה שנים אכן לימדתי כאן, אולם כמרצה אורח בשנת שבתון, ולא כחבר הסגל האקדמי. בקהילה הזאת רכשנו, רודה רעייתי ואני, כמה מהחברויות האמיצות והארוכות ביותר שלנו. כל אחד מעמיתי המקבלים היום תואר לשם כבוד, יכול לדבר על החברויות ועל הקשרים היקרים לליבו שנולדו בקהילה האקדמית הזאת ובעיר הזאת. וכל אחד מאיתנו יעיד על השמחה והגאוה שממלאים אותנו היום בשל ההכרה המוענקת לנו מעמיתינו המוערכים באוניברסיטה העברית בירושלים.

נתבקשתי לדבר אתכם היום על הכלכלה הישראלית. אם לסכם בכמה מילים, המשק שלנו עושה חיל. הוא צמח ב-5.2 אחוזים בשנה שעברה, והנתונים לרביע הראשון של 2006 מעידים על האצת הצמיחה. לפי התחזיות הנוכחיות, אנו צופים שוב צמיחה של כ-5 אחוזים לשנה זו. הגירעון בתקציב בשנה שעברה היה נמוך מ-2 אחוזים, ואנו מעריכים כי ירד השנה אל מתחת לאחוז אחד. שיעור האינפלציה שלנו נמוך. שער החליפין של השקל יציב למדי, למרות – או אולי בגלל – העובדה שבנק ישראל לא התערב בשוקי המטבע מאז 1997, ואין בכוונתו לעשות כן למעט בנסיבות חריגות ביותר. יש לנו עודף במאזן התשלומים. שיעור האבטלה נמצא בירידה, אם כי לדאבונו עדיין לא ראינו ירידה בשיעור העוני.

אנו עומדים להיכנס לשנתנו הרביעית לצמיחה, שהחלה באמצע 2003, אחרי המיתון העמוק בתולדות המדינה. המיתון החל בשלהי שנת 2000 כתוצאה מארבעה זעזועים שנגרמו למשק: התפוצצות בועת ההיי-טק ובועת נאסד"ק, שהיו קודם לכן ממקורות השגשוג של כה רבות מחברות הסטארט-אפ הישראליות, המיתון הגלובלי שהחל ב-2001, האטת קצב העלייה ממדינות חבר העמים, והאינפלציה השנייה. המיתון החריף עוד יותר בעקבות סדרה של תגובות בלתי עקביות למיתון מצד המדיניות.

בשנת 2003 החלה דעיכת המיתון בעולם, וב-2004 נרשם שיעור הצמיחה הגבוה ביותר זה עשרים שנה. מגזר ההיי-טק החל להתאושש. המצב הביטחוני בישראל השתפר באורח ניכר. והממשלה ב-2003 התחייבה לשמור על מסגרת תקציבית שנועדה להחזיר את הביטחון ביכולתה של ישראל לממן את עצמה, להקטין את חלקן היחסי של הוצאות הממשלה בכלכלה, ולהפחית בהדרגה את נטל המס. הממשלה גם יזמה תכנית לרפורמות מבניות, ובכלל זה הפרטות שהיו על הפרק 20 שנה לפחות, ויצאה לדרך של רפורמות במערכת הרווחה, במטרה להקטין את התמריצים השליליים לעבודה.

בשלוש השנים האחרונות ביצעה הממשלה את התכנית שאליה התחייבה. זאת, לצד מדיניות מוניטרית מוגדרת היטב של קביעת יעדי אינפלציה, תרמו לחיזוק הביטחון של ישראלים ושל משקיעים זרים בכלכלה של ישראל. ביטחון זה התבטא לא רק בחזרתה של הצמיחה, אלא גם ביציבותם היחסית של שוקי ההון שלנו וביציבותו של השקל. יציבות השקל אכן בלטה מאוד בשבועות האחרונים, כאשר במדינות אחרות, הוביל החשש הכללי כלפי השווקים המתעוררים לפיחותי מטבע משמעותיים ולירידות גדולות בבורסות.

אלו הם ביצועים מרשימים, אולם עלינו להתייחס אליהם בפרספקטיבה נכונה. רק ב-2005 חזרה ההכנסה לנפש בישראל לרמה שנרשמה בשנת 2000. אם נרצה להתקדם מעבר למצב הנוכחי, שבו רמת ההכנסה שלנו דומה לזו של המדינות העניות באירופה, מתחת לספרד, מעל לפורטוגל, קרוב ליוון – עלינו להמשיך ולצמוח, ומהר. ההכנסה לנפש בישראל עומדת על כ-18,500\$. אם המשק יצמח ב-5 אחוזים במהלך העשור הבא, נגיע להכנסה לנפש שעולה על 25,500\$. תהיה לכך השפעה

ממשית על רמת החיים שלנו ועל היכולת שלנו להתמודד עם מגוון האתגרים שעומדים בפנינו, לרבות העוני, והמצב הביטחוני.

מה הם התנאים הדרושים כדי שהמשק ימשיך לצמוח בקצב מהיר לאורך תקופה ממושכת? ראשית, גורם שמעבר לשליטתנו: הכלכלה הגלובלית צריכה להמשיך לצמוח. שנית, גורם שחלקו בשליטתנו: המצב הביטחוני שלנו. כאן, בצד המזרחי של ירושלים, כשמאחורינו נשקף נוף הרי יהודה, עלינו להיות מודעים לצורך שלנו למצוא דרך לחיות בדו-קיום עם שכנינו הפלסטינאים.

התנאי השלישי להמשך צמיחת המשק קשור לסדרת גורמים שמצויים לגמרי בשליטתנו: המדיניות הכלכלית שלנו. הדבר שצריך להנחות את המדיניות שלנו הוא שהקצאת המשאבים תיעשה על ידי השווקים עצמם, תוך הכרה בתפקידה החיוני של המדינה, במיוחד באספקת מוצרים ציבוריים. בה בעת, עלינו לקבל את העובדה שמשק קטן אינו יכול לשגשג אלא על ידי השתלבות בכלכלה העולמית, כפי שעשתה ישראל בהצלחה כה רבה בחמישים השנה האחרונות. ואכן, פתיחת חשבון ההון בחמש-עשרה השנים האחרונות, וקיצו של הפיקוח על שוק המט"ח, השפיעו השפעה עמוקה וחיובית על המשק בכללותו.

במישור המקרו-כלכלי, עלינו לשמור על המשמעת התקציבית ששירתה אותנו כה היטב בשלוש השנים האחרונות. עדיין, יחס החוב הממשלתי לתמ"ג גבוה מדי, והוא תורם לפגיעות הגבוהה שלנו למצבים של אובדן ביטחון בכלכלה הישראלית מצד ישראלים וזרים. כדי להקטין את יחס החוב לתמ"ג עלינו לדאוג לכך להקטין את הגירעונות התקציביים שלנו, ואנו חייבים להמשיך בצמיחה. הוצאות הממשלה כחלק מהתמ"ג בישראל עדיין גבוהות מאוד בסטנדרטים בינלאומיים, וחובה עלינו להקטין אותן. שיעורי המס צריכים להמשיך ולרדת, כפי שכבר תוכנן. אפשר לעשות את כל זאת, וגם להשאיר מקום בתקציב להגדלת ההוצאות החברתיות של הממשלה ולהוצאות הכרחיות אחרות.

בטווח הקצר, נוכל לתרום להפחתת העוני על ידי ביטול של כמה מהקיצוצים בהוצאות הרווחה, בפרט לקשישים ולנכים, שביצעה הממשלה מלכתחילה כדי להוציא אותנו מהמשבר הכלכלי לפני שלוש שנים. אולם, בעוד אנו מגדילים את הוצאות הרווחה, עלינו לשמור ולחזק את התמריצים לעבודה עבור אלה שמסוגלים לעבוד.

בטווח הארוך, הדרך הטובה ביותר לשפר את רווחתם של העניים היא באמצעות צמיחה. ובטווח הארוך, הצמיחה תגיע באמצעות קדמה טכנולוגית, דרך שיפורים בידע וביכולת ליישם את הידע הזה בייצור. זהו דבר ברור מאליהם בישראל, שבה מגזר ההי-טק מילא תפקיד כה מרכזי בצמיחתנו.

וכאן מגיע תפקידם של ההשכלה הגבוהה והאוניברסיטאות. הקמתה של האוניברסיטה העברית היא במובנים רבים נס. לא היה זה עניין פעוט להקים אוניברסיטה בקנה מידה בינלאומי בקהילה כה קטנה כפי שהייתה אז ביישוב הארץ-ישראלי, וממרחק כה גדול ממרכזי החיים האקדמיים.

אידיאליזם, הציונות – ולמרבה הצער – השמדת הקהילות היהודיות באירופה, היו בין הגורמים שעזרו לבסס את האוניברסיטה בתקופה שלפני מלח"ע השנייה ולאחריה.

ולא עניין קל-ערך הוא לכוון מערכת השכלה גבוהה מרשימה כפי שקיימת בישראל. היום, עם זאת, נתונה המערכת האקדמית בלחצים כבדים. בעבר, כמעט כל הישראלים שיצאו לחו"ל ללמוד לתואר דוקטור, חזרו. היום – מרביתם אינם חוזרים. חלק מהסיבה נעוץ ברמת השכר היחסית, וגם בזמינותן של משרות אקדמיות. אם ברצוננו לשמר את כוחן של האוניברסיטאות, ואף לחזק אותן יותר, ולעזור לישראל להישאר בחזית עולם המדע, דרוש כסף נוסף.

המימון אינו חייב להגיע מהממשלה. חלקו יכול לבוא מרישוי וממכירה של קניין רוחני, גישה שהאוניברסיטה העברית כבר מיישמת בהצלחה. אבל לא יהיה די בכך. כדי לחזק את האוניברסיטאות, יהיה צורך, במוקדם או במאוחר, לגבות תשלום גבוה יותר מן הסטודנטים המגיעים לשערי האוניברסיטאות כדי לרכוש השכלה. ניתן לעשות זאת מבלי לפגוע בזכותו להשכלה גבוהה של כל סטודנט העומד בקריטריונים. ניתן, לדוגמה, להפעיל גרסה כלשהי של התכנית האוסטרלית, שבמסגרתה סטודנטים מקבלים הלוואות לתשלום שכר הלימוד ומתחילים לשלם אותן רק כשהם נכנסים לשוק העבודה ומתחילים להרוויח.

הסטודנטים בארץ התנגדו בעבר בתוקף לכל העלאה משמעותית בשכר הלימוד. אפשר להבין לליבם. אולם אין מנוס מהעלאה ניכרת של שכר הלימוד כדי שהאוניברסיטאות תוכלנה למשוך אליהן את אנשי הסגל הדרושים, על מנת להמשיך ולתרום לעוצמתה ולמומחיותה הטכנולוגית של ישראל.

בסיכום דבריי, עליי להתנצל על הטיעון התועלתני לחיזוק האוניברסיטאות. שהרי אוניברסיטה טובה היא הרבה יותר ממקור לקדמה טכנולוגית; היא מאגר ומקור של מידע, תרבות, ערכים וקידום החברה. זאת גם הסיבה לכך שהחברה הישראלית – ומדינת ישראל – צריכות לטפח ולתמוך באוניברסיטאות ובמערכות ההשכלה הגבוהה שלנו.

תודה רבה